

ONA TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Solijonova Hilola Ikromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-kurs magistranti

Tel: +998937051667

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20823907>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki nutq kompetensiyasini takomillashtirish yo'llari va metodlari tahlil qilinadi. Og'zaki nutq kompetensiyasi tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va ta'limdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, interaktiv metodlar, texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar orqali o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish usullari ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *og'zaki nutq kompetensiyasi, ona tili, interaktiv metodlar, nutq ko'nikmalari, innovatsion texnologiyalar, o'quvchilar, kommunikativ faollik*

Abstract: *This article analyzes the ways and methods of improving students' oral speech competence in native language lessons. The concept of oral speech competence, its components and importance in education are highlighted. Also, methods for developing and improving students' oral speech skills through interactive methods, technologies and innovative approaches are considered.*

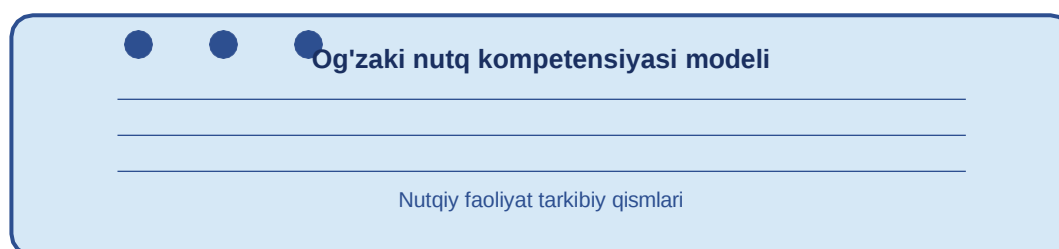
Keywords: *oral speech competence, native language, interactive methods, speech skills, innovative technologies, students, communicative activity*

Аннотация: *В данной статье анализируются пути и методы совершенствования устной речевой компетенции учащихся на уроках родного языка. Раскрываются понятие устной речевой компетенции, её составляющие и значение в образовании. Также рассматриваются методы формирования и совершенствования устных речевых навыков учащихся через интерактивные методы, технологии и инновационные подходы.*

Ключевые слова: устная речевая компетенция, родной язык, интерактивные методы, речевые навыки, инновационные технологии, учащиеся, коммуникативная активность

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat yozma emas, balki og'zaki nutqini ham rivojlantirish muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Ona tili darslarida og'zaki nutq kompetensiyasini takomillashtirish o'quvchilarga nafaqat adabiy til me'yorlarini egallashga, balki kundalik muloqot, ijtimoiy hayot va kasbiy faoliyatda samarali muloqot qilishga zamin yaratadi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimini modernizatsiya qilish borasidagi davlat siyosati ham o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishni ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilaydi.[1]

Og'zaki nutq kompetensiyasi — bu shaxsning turli kommunikativ vaziyatlarda o'z fikrlarini og'zaki ravishda aniq, mantiqli va ta'sirchan ifodalash hamda boshqalarning nutqini tinglab tushunish qobiliyatidir. Bu kompetensiya tilni bilishdan tashqari, uni muloqot jarayonida maqsadga muvofiq qo'llay olishni ham o'z ichiga oladi. Ona tili darslarida ushbu kompetensiyani maqsadli ravishda takomillashtirish o'quvchilarning umumiy ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

1-rasm. Og'zaki nutq kompetensiyasining tarkibiy qismlari

Og'zaki nutq kompetensiyasi quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Fonetik-prosodik ko'nikma: so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, ohang, urg'u va pauza kabi prosodik vositalardan foydalanish.
- Leksik-grammatik ko'nikma: nutqda so'z boyligidan unumli foydalanish va grammatik jihatdan to'g'ri gap qurishning amaliy ko'nikmasi.
- Matn tuzish ko'nikmasi: og'zaki nutqda mantiqiy va izchil matn hosil

qilish, fikrni boshlanishdan xulosagacha izchil olib borish.

– Tinglab tushunish ko'nikmasi: boshqalarning nutqini diqqat bilan eshitish, asosiy g'oyani ajrata olish va tegishli javob bera olish.

– Muloqot madaniyati: nutq odob-axloqi qoidalariga rioya qilish, suhbatdoshga hurmat ko'rsatgan holda fikr almashish.

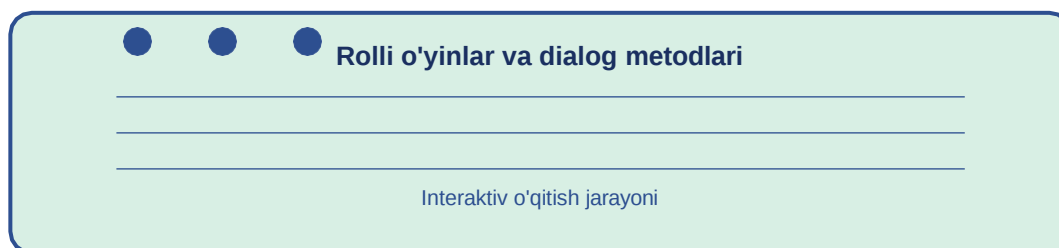
Ilmiy adabiyotlarda og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish masalasi keng o'rganilgan. Chomsky (1965) til kompetensiyasi va nutq faoliyatini farqlab, shaxsning o'z lingvistik bilimlari asosida yangi iboralar hosil qila olishi muhimligini ta'kidlaydi.[2] Hymes (1972) esa kommunikativ kompetensiya nazariyasini ishlab chiqqan olim sifatida, tilni bilishning o'zi yetarli emasligini, uni ijtimoiy vaziyatga mos ravishda qo'llay olish zarurligini uqtiradi.[3] O'zbek pedagogikasida esa Shodmonov, Matchonov, Qodirov kabi olimlar ona tili darslarida nutq o'stirish metodikasiga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borishgan.

Ona tili darslarida og'zaki nutq kompetensiyasini takomillashtirish uchun bir qancha samarali metodlardan foydalanish mumkin. Bu metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga, fikr ifodalash ko'nikmalarini mustahkamlashga va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Og'zaki nutq kompetensiyasini takomillashtirish metodlari

Dialog va muloqotga asoslangan mashqlar. O'quvchilar juftlikda yoki kichik guruhlarda muayyan mavzu bo'yicha dialog tuzadilar. Masalan, «Kitob o'qishning ahamiyati» yoki «Sog'lom turmush tarzi» kabi mavzularda suhbatlar o'tkaziladi. Bu metod o'quvchilarning spontan og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi va muloqot jarayonida til qoidalarini ongsiz ravishda mustahkamlaydi.

Rolli o'yinlar (role-play). O'quvchilarga turli ijtimoiy rollar beriladi: do'kondor va xaridor, o'qituvchi va o'quvchi, shifokor va bemor. Ular shu rollar asosida og'zaki muloqot quradilar. Rolli o'yinlar nutqda mavqega mos uslubni tanlash, ijtimoiy til me'yorlarini o'rganish va vaziyatga moslashish ko'nikmalarini shakllantirishda juda samarali.

2-rasm. Interaktiv metodlar asosida og'zaki nutqni rivojlantirish

Og'zaki taqdimot va nutq aytish. O'quvchilarga berilgan mavzu bo'yicha 3–5 daqiqalik og'zaki taqdimot tayyorlash va sinf oldida ifodalash topshiriladi. Bunda nutqni rejalashtirish, mazmunli va qiziqarli tarzda yetkazish, ovoz balandligi va intonatsiyani boshqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Munozara va bahs (debate). Sinf ikki guruhga bo'linib, biron-bir ijtimoiy yoki badiiy masala (masalan, «Kitob o'qish yoki film ko'rish samaraliroqmi?») bo'yicha fikr almashadi. Har bir guruh o'z nuqtai nazarini argumentlar bilan himoya qiladi. Bu metod tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyati bilan birga nutqning ta'sirchanligini ham oshiradi.

Matn asosida og'zaki hikoya tuzish. O'quvchilarga o'qilgan matn yoki ko'rilgan rasm (surat) asosida og'zaki hikoya tuzish topshiriladi. Bu metod leksik boylikni faollashtiradi, matn tuzish ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda ravon nutq malakasini shakllantiradi.

Audiomatnlar va videomateriallar bilan ishlash. O'quvchilarga audiomatnlar (radio ko'rsatuvlari, podkastlar) yoki videomateriallar (nutq namunalari, intervyular) tinglatiladi. Ular mazmunini og'zaki bayon qiladilar, so'zlovchining nutq uslubi, intonatsiyasi va ifodaliligi haqida mulohaza bildiradilar. Bu metod tinglab tushunish va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishda juda samarali.

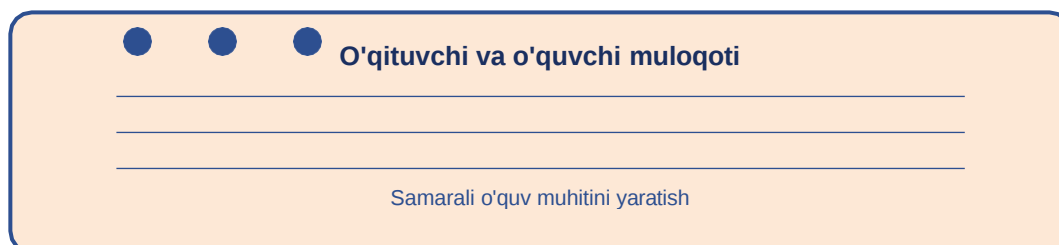
Metod	Maqsad	Natijaviylik
Dialog	Spontan nutqni rivojlantirish	Yuqori
Rolli o'yin	Ijtimoiy nutq uslublarini o'rganish	Yuqori
Taqdimot	Ommaviy nutq ko'nikmasi	O'rta-yuqori

Munozara	Tanqidiy fikrlash va nutq	Yuqori
Audio/video	Tinglab tushunish	O'rta

1-jadval. Og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodlarining taqqoslanishi

Zamonaviy raqamli texnologiyalar ham og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Audioqaydlar, podcast yaratish, video taqdimot tayyorlash kabi vazifalarda o'quvchilar o'z nutqlarini yozib olishadi va tahlil qilishadi. Bu jarayon o'z-o'zini baholash va nutqidagi kamchiliklarni anglash ko'nikmasini ham shakllantiradi.[4]

O'quvchilarning og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishda o'qituvchining roli ham alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi bilim beruvchi bo'libgina qolmay, muloqot muhitini yaratuvchi, o'quvchilarni nutqiy faollikka undovchi va ularga namuna bo'luvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi lozim. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, o'qituvchining nutqi, uslubi va muloqot madaniyati o'quvchilarga bevosita ta'sir ko'rsatadi (Shodmonov, 2019).

3-rasm. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot muhiti

O'quv jarayonida og'zaki nutqni baholashda ham yangicha yondashuvlar muhim. An'anaviy baholash o'rniga formativ baholash, ya'ni o'quvchi nutqini jarayon davomida kuzatib, konstruktiv fikr bildirish usuli samarali natija beradi. Tengdoshlar baholashi (peer assessment) ham o'quvchilarda boshqa nutqni tanqidiy tahlil qilish va o'z nutqini takomillashtirish motivatsiyasini oshiradi.

Shuningdek, o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda oilaviy muhit ham katta rol o'ynaydi. Uyda kitob o'qish, oilada muhokama va suhbatlar olib borish, ijodiy hikoyalar aytish odatlarini qaror toptirish maktab va uy o'rtasida yaqin hamkorlikni talab etadi. O'qituvchi ota-onalarga ham bu borada yo'l-yo'riqlar

berishi maqsadga muvofiq.

Innovatsion ta'lim muhitida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishning yana bir usuli – loyiha faoliyati (project-based learning). O'quvchilar guruhda muayyan muammo yechimini izlaydi va natijani og'zaki taqdimot orqali sinfdoshlari va o'qituvchiga yetkazadi. Bu jarayon nutqiy ko'nikmalarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash imkonini beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida og'zaki nutq kompetensiyasini takomillashtirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Dialog, rolli o'yinlar, og'zaki taqdimot, munozara, hikoya tuzish va audiomateriallar bilan ishlash kabi metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda, so'z boyligini kengaytirishda va muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali natija beradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishda eng yuqori samara interaktiv va hamkorlikka asoslangan metodlar qo'llanilganda kuzatiladi. O'qituvchining metodlarni maqsadga muvofiq tanlashi, o'quvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi hamda baholash jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yishi zaruriy shartlar hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Kelajakda bu sohada o'qituvchilar malakasini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar va metodologik qo'llanmalar ishlab chiqilishi ta'lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965.
3. Hymes D. On Communicative Competence. In: Pride J., Holmes J. (eds.)

Sociolinguistics. — Penguin, 1972. — P. 269–293.

4. Shodmonov Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019. — 280 b.

5. Matchonov S. O'zbek tili va adabiyoti o'qitish uslubi. — Toshkent, 2016.

6. Jalolov J. O'zbek tilini o'qitish metodikasi. — Toshkent, 2012.

7. Mavlonova K. M. Ona tili. 5-sinf (I qism): darslik. — Toshkent: "Novda Edutainment", 2024. — 160 b.

8. Qodirov Q. Nutq o'qitish va uning metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2020.